

HIND FALSAFASIDA “KOMIL INSON” TUSHUNCHASINING AHAMIYATI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-22-409-413>

Qurbonov Farhodjon Xabibloyevich

Alfraganus universiteti

“Ijtimoiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

ganbarefarhod@gmail.com

ORCID:0009-0005-8169-9937

Annotatsiya. Mazkur maqolada hind falsafasida “komil inson” tushunchasining mazmun mohiyati tahlil qilinadi. Vedalar, Upanishadlar, “Bhagavad-gita”, Yoga va Buddaviylik ta’limotlarida mukammallikka erishishning turli talqinlari ilmiy yondashuv asosida ko‘rib chiqilgan. Hind falsafasida komillik shaxsning ruhiy-axloqiy va ma’naviy poklanishi, kosmik tartib bilan uyg‘unlashuvi va mokshaga – ruhiy ozodlikka erishishi jarayoni sifatida talqin etiladi. Shuningdek, komil inson konsepsiyasi individual kamolot bilan bir qatorda ijtimoiy burch va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish bilan ham bog‘liqligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hind falsafiy tafakkurida komil inson ideali insonni nafaqat shaxsiy ma’naviy yuksalishga, balki butun jamiyat farovonligiga hissa qo‘shishga undovchi umuminsoniy qadriyat sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Hind falsafasi, komil inson, Vedanta, Upanishad, Bhagavad-gita, Yoga, Buddaviylik, Atman, Brahman, moksha, karma, ruhiy ozodlik, ma’naviy kamolot.

Аннотация. В данной статье анализируется сущность и содержание понятия «совершенный человек» в индийской философии. На основе научного подхода рассматриваются различные интерпретации достижения совершенства в Ведах, Упанишадах, «Бхагавад-гите», философии йоги и буддизме. В индийской философии совершенство трактуется как процесс духовно-нравственного и морального очищения личности, её гармонии с космическим порядком и достижения мокши — духовного освобождения. Кроме того, обосновывается взаимосвязь концепции совершенного человека не только с индивидуальным самосовершенствованием, но и с выполнением социального долга и служением интересам общества. Результаты исследования показывают, что идеал совершенного человека в индийской философской мысли проявляется как общечеловеческая ценность, побуждающая личность не только к духовному возвышению, но и к внесению вклада в благополучие всего общества.

Ключевые слова: индийская философия, совершенный человек, веданта, Упанишады, Бхагавад-гита, йога, буддизм, Атман, Брахман, мокша, карма, духовное освобождение, нравственное совершенствование.

Annotation. *This article analyzes the essence and meaning of the concept of the “perfect human” in Indian philosophy. Various interpretations of attaining perfection in the Vedas, Upanishads, the Bhagavad-gītā, Yoga, and Buddhist teachings are examined on the basis of a scholarly approach. In Indian philosophy, perfection is understood as the process of spiritual, ethical, and moral purification of the individual, harmony with the cosmic order, and attainment of mokṣa – spiritual liberation. Furthermore, the concept of the perfect human is substantiated as being intrinsically connected not only with individual self-cultivation but also with the fulfillment of social duties and service to the welfare of society. The findings of the study reveal that the ideal of the perfect human in Indian philosophical thought emerges as a universal value, encouraging a person not only toward personal spiritual elevation but also toward contributing to the prosperity of society as a whole.*

Keywords: *Indian philosophy, perfect human, Vedānta, Upanishad, Bhagavad-gītā, Yoga, Buddhism, Ātman, Brahman, mokṣa, karma, spiritual liberation, moral perfection.*

KIRISH

Insoniyat tarixida “komil inson” g‘oyasi qadimdan buyuk falsafiy va ma’naviy izlanishlarning markazida bo‘lib kelgan. Har bir sivilizatsiya, har bir falsafiy maktab shaxs kamoloti masalasiga o‘ziga xos yondashuvni ilgari surgan. Sharq falsafasi, xususan, hind tafakkuri bu borada alohida o‘rin tutadi. Chunki hind falsafasi insonni faqat biologik mavjudot yoki ijtimoiy subyekt sifatida emas, balki kosmik tartibning ajralmas bo‘lagi, ruhiy va ma’naviy taraqqiyotga qodir mavjudot sifatida talqin qiladi. “Komil inson” tushunchasi eng qadimiy va fundamental falsafiy muammolardan biri sifatida alohida o‘rin tutadi. Turli sivilizatsiyalarda bu masala ma’naviy-axloqiy tamoyillar, diniy qarashlar va ijtimoiy qadriyatlar asosida shakllanib kelgan. Sharq falsafiy tafakkurida, xususan, Hindiston zaminida “komil inson” konsepsiyasi insonning nafaqat jismoniy va aqliy rivojlanishi, balki uning ruhiy-axloqiy kamolotini ham o‘z ichiga olgan holda keng qamrovli tarzda talqin etiladi. Hind falsafasi insonni borliqning ajralmas qismi sifatida ko‘rib, uning oliy maqsadini o‘zini anglash, ruhiy ozodlikka erishish va koinot bilan uyg‘unlikda yashashda deb biladi.

Vedalar, Upanishadlar, *Bhagavad-gita*, Yoga va Buddaviylik ta’limotlarida “komil inson” tushunchasi turlicha izohlangan bo‘lsa-da, ularning barchasini birlashtiruvchi umumiy jihat mavjud — bu insonning o‘zini anglash, ruhiy poklanish va oliy maqsad sifatida mokshaga, ya’ni ozodlik va mukammallikka erishishdir. Shu bilan birga, hind tafakkurida mukammallik individual darajada emas, balki ijtimoiy burch va jamiyat farovonligi bilan uyg‘unlikda qaraladi.

Mazkur tadqiqotda hind falsafasida shakllangan “komil inson” konsepsiyasining ijtimoiy-falsafiy asoslari, uning tarixiy manbalardagi talqinlari hamda shaxs va jamiyat hayotidagi ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Ushbu masalani chuqur o‘rganish nafaqat Sharq falsafasini yanada to‘liq anglash, balki zamonaviy jamiyatda komillik idealining o‘rni va ahamiyatini belgilashda ham muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodlar

Mazkur tadqiqotda hind falsafasida “komil inson” tushunchasini ilmiy tahlil etishda qiyosiy-tarixiy, manbashunoslik, mantiqiy-tahliliy va sistemali yondashuv metodlaridan foydalanildi.

Birinchidan, qiyosiy-tarixiy metod yordamida Vedalar, Upanishadlar, Bhagavad-gita, Yoga falsafasi hamda Buddaviylik ta’limotidagi komillik haqidagi qarashlar o‘zaro taqqoslanib, ularning umumiy jihatlari va farqli tomonlari qiyoslandi va aniqlandi. Shu orqali “komil inson” konsepsiyasining genezisi va evolyutsiyasi bosqichma-bosqich ko‘rsatib berildi.

Ikkinchidan, manbashunoslik metodidan foydalanilib, qadimgi diniy-falsafiy manbalar, xususan, hind falsafasining asosiy kanonik matnlari tahlil qilindi. Bu jarayonda original sanskrit manbalar hamda zamonaviy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari qo‘llanildi.

Uchinchidan, mantiqiy-tahliliy metod asosida “komil inson” tushunchasining falsafiy mohiyati, uning asosiy tamoyillari va axloqiy-me‘yoriy mazmuni izohlandi. Shu bilan birga, insonning ma‘naviy kamolot sari intilishida ichki ruhiy jarayonlar va tashqi ijtimoiy sharoitlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ochib berildi.

To‘rtinchidan, sistemali yondashuv metodidan foydalanib, hind falsafasida “komil inson” konsepsiyasi yaxlit tizim sifatida o‘rganildi. Bu metod yordamida diniy-falsafiy ta’limotlarning o‘zaro aloqadorligi va ularning jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilindi.

Mazkur metodologik yondashuvlar asosida tadqiqotda hind falsafasida “komil inson” tushunchasining shakllanishi, uning asosiy tamoyillari hamda bugungi davr uchun ahamiyati ilmiy asosda yoritib berildi.

Tahlil va natijalar

Hind falsafasida “komil inson” tushunchasining shakllanishi qadimgi diniy-falsafiy manbalar asosida bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan bo‘lib, u insonni ruhiy va axloqiy kamolot sari yo‘naltiruvchi konsepsiya sifatida qaraladi. Ushbu g‘oya turli falsafiy maktablarda o‘ziga xos jihatlarga ega bo‘lsa-da, ular orasida umumiylikni tashkil etuvchi asosiy tamoyillar mavjud.

Birinchidan, Vedalar va Upanishadlarda “komil inson” tushunchasi Atman va Brahman birligini anglash orqali izohlanadi. Bu jarayon insonning o‘z mohiyatini bilishi, ruhiy uyg‘onishi hamda oliy haqiqatga yaqinlashishini nazarda tutadi. Demak, komillik — insonning o‘zini anglash va ruhiy ozodlikka erishish jarayoni sifatida talqin qilinadi.

Ikkinchidan, Bhagavad-gita komil insonni jamiyatdagi o‘z burchiga sodiq, nafs va kibrdan yiroq, fidoyilik bilan faoliyat yurituvchi shaxs sifatida ta’riflaydi. Bu ta’limotda komillik nafaqat shaxsiy ruhiy ozodlik, balki ijtimoiy mas’uliyat bilan chambarchas bog‘liqdir.

Uchinchidan, Yoga falsafasi tana, ong va ruh uyg‘unligi orqali komillikka erishish yo‘lini ko‘rsatadi. Insonning o‘zini nazorat qila olishi, ichki intizom va meditatsiya orqali ruhiy poklanishi komillik mezonini sifatida talqin etiladi.

To‘rtinchidan, Buddaviylikda komil inson — barcha nafsiy istak va xohishlarni yengib, nirvanaga erishgan, rahm-shafqatli va mehribon insondir. Bu konsepsiya individual ozodlik bilan birga, boshqalarga g‘amxo‘rlik qilishni ham taqozo etadi.

Yuqoridagi ta‘limotlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, hind falsafasida komil inson g‘oyasi ikki asosiy yo‘nalishda shakllangan:

1. **Individual ruhiy ozodlik** — insonning nafsdan xoli bo‘lib, ilohiy haqiqatni anglashga intilishi.

2. **Ijtimoiy axloqiy mas‘uliyat** — jamiyat hayotida uyg‘unlik va adolatni qaror toptirishga xizmat qiluvchi shaxsiy fazilatlar.

Natijada aytish mumkinki, hind falsafasida “komil inson” tushunchasi faqatgina shaxsiy mukammallik emas, balki ijtimoiy uyg‘unlik va ruhiy yuksalishni taqozo etuvchi konsepsiya sifatida shakllangan. U insoniyatning ma‘naviy-ma‘rifiy tarixida chuqur iz qoldirgan bo‘lib, bugungi globallashuv davrida ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Zero, zamonaviy jamiyat uchun ham axloqiy poklik, nafsdan ustunlik va ijtimoiy mas‘uliyat kabi tamoyillar inson komilligining asosi bo‘lib qolaveradi.

XULOSA

Hind falsafasida “komil inson” tushunchasi qadimiy diniy va falsafiy an‘analar asosida shakllanib, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab kelayotgan universal konsepsiyalardan biridir. Vedalar va Upanishadlarda u Atman va Brahman birligini anglash, Bhagavad-gitada dharmaga sodiqlik va fidoyilik, Yogada ruhiy-intizom va uyg‘unlik, Buddaviylikda esa nafsdan voz kechish hamda rahm-shafqat orqali talqin etiladi. Ushbu manbalarning barchasida komillik nafaqat individual ruhiy yuksalish, balki jamiyatdagi axloqiy uyg‘unlikni ham o‘z ichiga olishi bilan ajralib turadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, hind falsafasidagi “komil inson” konsepsiyasi ikki yo‘nalishda — ruhiy ozodlik va ijtimoiy mas‘uliyat asosida shakllangan. Bu ikki omil uyg‘unlashgandagina inson haqiqiy komillikka erishishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda ushbu konsepsiya insoniyat uchun hamon dolzarbdir. Global muammolar, ma‘naviy inqiroz va ijtimoiy tengsizlik sharoitida hind falsafasining “komil inson” haqidagi ta‘limotlari nafaqat shaxsiy mukammallikka, balki adolatli va uyg‘un jamiyat qurishga xizmat qiluvchi umuminsoniy qadriyat sifatida qadrlanadi. Shu bois, hind falsafasida shakllangan “komil inson” g‘oyasi nafaqat Sharq falsafiy merosining, balki butun insoniyat ma‘naviy taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Radhakrishnan, S. (1923–1927). *Indian philosophy* (Vols. I–II). London: George Allen & Unwin.
2. Dasgupta, S. (1922–1955). *A history of Indian philosophy* (Vols. I–V). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Prabhavananda, S., & Manchester, F. (Trans.). (1957). *The Upanishads*. New York: Mentor Books.
4. Prabhupāda, A. C. B. S. (Trans.). (1986). *Bhagavad-gītā as it is*. Mumbai: The Bhaktivedanta Book Trust.

5. Bryant, E. F. (Trans.). (2009). *Yoga sūtras of Patañjali*. New York: North Point Press.
6. Rahula, W. (1959). *What the Buddha taught*. London: Gordon Fraser.
7. Eliade, M. (1969). *Yoga: Immortality and freedom*. Princeton: Princeton University Press.
8. Chatterjee, S., & Datta, D. M. (1984). *An introduction to Indian philosophy*. Calcutta: University of Calcutta.
9. Hiriyanna, M. (1932). *Outlines of Indian philosophy*. London: Allen & Unwin.
10. Zaehner, R. C. (1962). *Hinduism*. Oxford: Oxford University Press.